

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.4.49>

СІВАК В.М., МИКОЛАЙЧУК М.М., КУРНОСЕНКО Л.В.

ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ТА ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІENVIRONMENTAL AND LAND LAW PRINCIPLES
OF ECONOMIC ACTIVITY IN UKRAINE

Статтю присвячено дослідженню еколого-правових та земельно-правових засад господарської діяльності в Україні в умовах воєнного стану, сучасних екологічних викликів та європейської інтеграції. Проаналізовано конституційні засади охорони довкілля, нормативно-правове регулювання використання земельних ресурсів та особливості реалізації принципу сталого розвитку у сфері господарювання. Встановлено, що правове регулювання господарської діяльності має ґрунтуватися на поєднанні економічних, соціальних та екологічних інтересів із пріоритетом забезпечення екологічної безпеки й раціонального використання природних ресурсів. Досліджено основні положення земельного законодавства щодо правового режиму земель, прав та обов'язків землевласників і землекористувачів, а також особливості реалізації земельних прав в умовах правового режиму воєнного стану. Значну увагу приділено аналізу впливу процесів децентралізації на систему управління земельними ресурсами та розмежуванню повноважень між органами державної влади й органами місцевого самоврядування. Окремо розглянуто систему державного та місцевого контролю за використанням і охороною земель, правовий статус державних інспекторів з контролю за використанням та охороною земель, а також обґрунтовано необхідність посилення інституційної спроможності територіальних громад шляхом розвитку контрольних механізмів на місцевому рівні. Проаналізовано значення гармонізації українського законодавства із правом Європейського Союзу для впровадження сучасних екологічних стандартів здійснення господарської діяльності. Зроблено висновок, що вдосконалення еколого-правових і земельно-правових механізмів регулювання господарської діяльності, підвищення ефективності державного та самоврядного контролю, а також розвиток інституційної забезпечення земельних відносин є важливими передумовами забезпечення екологічної безпеки, законності господарської діяльності та сталого розвитку України.

Ключові слова: екологічне право; земельне право; господарська діяльність; природокористування; охорона земель; екологічна безпека.

The article examines the environmental and land law foundations of economic activity in Ukraine under martial law, contemporary environmental challenges, and the process of European integration. It analyzes the constitutional principles of environmental protection, the legal framework governing land use, and the implementation of the principle of sustainable development in economic activity. It is established that the legal regulation of economic activity should be based on balancing economic, social, and environmental

© СІВАК В.М. – доктор філософії в галузі права, доцент кафедри публічного управління та регіоналістики (Навчально-науковий інститут публічної служби та управління, Національного університету «Одеська політехніка») <https://orcid.org/0009-0007-4854-1585>

© МИКОЛАЙЧУК М.М. – доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного управління та регіоналістики (Навчально-науковий інститут публічної служби та управління, Національного університету «Одеська політехніка») <https://orcid.org/0000-0001-7837-0229>

© КУРНОСЕНКО Л.В. – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних наук (Навчально-науковий інститут публічної служби та управління, Національного університету «Одеська політехніка») <https://orcid.org/0000-0003-2309-695X>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

interests while ensuring environmental safety and the rational use of natural resources. The study investigates the main provisions of Ukrainian land legislation concerning the legal regime of land, as well as the rights and obligations of landowners and land users. Particular attention is paid to the implementation of land rights under martial law and to the impact of decentralization on the system of land governance and the distribution of powers between state authorities and local self-government bodies. The article further analyzes the system of state and municipal control over land use and protection, the legal status of state land inspectors, and the necessity of strengthening the institutional capacity of territorial communities through the development of effective local control mechanisms. Special attention is devoted to the harmonization of Ukrainian environmental and land legislation with European Union law as a prerequisite for introducing modern environmental standards into economic activity. The author concludes that improving environmental and land law regulation, enhancing the effectiveness of state and municipal land control, and strengthening institutional support for land governance are essential prerequisites for ensuring the legality of economic activity, environmental security, and the sustainable development of Ukraine, particularly in the context of wartime challenges and post-war reconstruction.

Key words: *environmental law; land law; economic activity; natural resource management; land protection; environmental safety.*

Вступ. Правовий режим воєнного стану в Україні [1], введення якого спричинено триваючою збройною агресією РФ проти нашої держави, передбачає низку обмежень прав людини, а отже і земельних правовідносин. Т. О. Коваленко та О. І. Заєць звертають увагу на важливу обставину, що Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 року, Законом України «Про оренду землі» в редакції від 2 жовтня 2003 року, іншими законами визначено порядок набуття та реалізації земельних прав громадян, серед яких права власності на землю (приватної та довірчої), права землекористування (право постійного землекористування, право оренди земельної ділянки), права на чужі земельні ділянки (сервітут, емфітевзис, суперфіцій), право на земельну частку (пай) тощо. В той же час, земельні права відсутні в переліку прав, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану згідно статтею 64 Конституції України, тому актуальним є питання щодо того, які земельні права та в якому обсязі зазнали обмежень в умовах воєнного стану [2]. Дослідники зосереджують свою увагу на питанні переліку та обсягу земельних прав в умовах правового режиму воєнного стану. В той час наше дослідження має на меті визначити правові засади ведення господарської діяльності в умовах зовнішньополітичних викликів.

Ми вважаємо, що потрібно розпочинати із аналізу інституційних можливостей органів публічної влади, це фундаментальний аспект, на підтвердження важливості проведення такого аналізу слугує теза А. О. Гелич та Ю. О. Гелич, що основне призначення держави виражається у необхідності збалансувати та гарантувати права і свободи людини, втілювати загальноцивілізаційні принципи та цінності права [3]. Також на підтвердження власної тези автори наводять рішення Конституційного Суду України, яким передбачено, що «згідно з Конституцією України ознаками України як соціальної держави є соціальна спрямованість економіки, закріплення та державні гарантії реалізації соціальних прав громадян, зокрема їх прав на соціальний захист і достатній життєвий рівень (статті 46, 48), тощо. Це зобов'язує державу відповідним чином регулювати економічні процеси, встановлювати і застосовувати справедливі та ефективні форми перерозподілу суспільного доходу з метою забезпечення добробуту всіх громадян» (абзац третій підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного суду України від 17 березня 2005 року № 1-рп/2005) [3].

Актуальність теми зумовлена обставинами, коли в умовах сучасних соціально-економічних та безпекових викликів особливого значення набуває забезпечення належного правового регулювання господарської діяльності, що здійснюється з урахуванням вимог охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання земельних ресурсів. Говорячи про господарську діяльність важливо виокремити роль та значення землі, як основного природного ресурсу і «територіальної основи» провадження господарської діяльності. Таким чином виникає необхідність запровадження інституційних та правових заходів з метою ефективного забезпечення екологічної безпеки, яка в свою чергу є невід'ємною складовою сталого розвитку держави. Екологічна безпека є компонентом національної безпеки, що гарантує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави та докільця від реальних чи потенційних загроз,

що їх створюють природні чи антропогенні чинники [4, с. 64]. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження еколого-правових та земельно-правових засад господарської діяльності в Україні, а також механізмів контролю за використанням та охороною земель як гарантії законності у сфері господарювання.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний аналіз еколого-правових та земельно-правових засад господарської діяльності в Україні, визначення особливостей їх реалізації в сучасних умовах, а також дослідження механізмів контролю за використанням та охороною земель як інструменту забезпечення законності господарської діяльності.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- Розкрити сутність та зміст еколого-правових засад господарської діяльності в Україні.
- Проаналізувати конституційно-правові основи охорони довкілля та принцип сталого розвитку у сфері господарювання.
- Дослідити земельно-правові засади господарської діяльності, зокрема правовий режим земель, права та обов'язки землевласників і землекористувачів.
- Визначити роль органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері регулювання земельних відносин.
- Охарактеризувати систему державного та місцевого контролю за використанням і охороною земель.
- Проаналізувати правовий статус державних інспекторів з контролю за використанням та охороною земель та їх значення для забезпечення законності господарської діяльності.
- Сформулювати пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання використання та охорони земель в умовах сучасних викликів.

Результати дослідження. Перед початком аналізу еколого-правових засад господарської діяльності візьмемо за основу позицію О. П. Грищенко, який зазначає, що екологічне законодавство сприяє реалізації національної екологічної політики в сфері екології. Екологічні правові проблеми не втрачають сьогодні своєї актуальності [5, с. 225]. У статті «Правові засади екологічної політики України» [5] автор поряд із власними твердженнями, висвітлює позиції інших науковців, зазначаючи наступне, що враховуючи необхідність підвищення ефективності державного екологічного контролю, важливим напрямом екологічної політики України є вдосконалення механізмів реагування на порушення у сфері землекористування. Д. Росохата у наукових розвідках наголошує на потребі розширення інструментарію реагування Держгеокадастру для більш ефективного вирішення питання удосконалення заходів державного екологічного контролю у сфері землекористування. Такий висновок було зроблено згідно природи порушень у сфері земельного та природоохоронного законодавства, контроль за якими здійснює Держгеокадастр. Потребують вивчення також і питання впровадження механізму екологічної компенсації. В зазначеному дослідженні доведено, що такий механізм застосовується у Швеції та включає здійснення заходів із захисту, відновлення або поліпшення природних ресурсів. У Швеції це повинно компенсувати негативний вплив на довкілля цієї країни [6, с. 241–244]. Д. Росохата також акцентує увагу на важливості не лише до нормативно-правових актів ЄС, а й практики Суду Європейського Союзу та досвіду держав-членів ЄС. Пропонує запровадити можливість оскарження рішень органів державного екологічного контролю в адміністративному порядку до Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України до звернення до суду [6]. Висловлені позиції є слушними, але вони зосереджують увагу реформування на центральному рівні, ми переконані, що в умовах децентралізації важливо також розбудовувати інституційні механізми на регіональному та місцевому рівні. Після аналізу наукових підходів до визначення сутності екологічної політики доцільно перейти до характеристики нормативно-правових засад господарської діяльності в Україні.

Статтею 16 Конституції України [7] забезпечення екологічної безпеки, підтримання екологічної рівноваги на території України та подолання наслідків екологічних катастроф є одним із найважливіших обов'язків держави. Конституційне закріплення цього положення визначає екологічну функцію держави як одну із базових та покладає на органи публічної влади обов'язок формувати ефективний механізм правового регулювання господарської діяльності з урахуванням вимог охорони навколишнього природного середовища. Не менш важливе значення має положення статті 13 Конституції України [7], відповідно до якого земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси є об'єктами права власності Українського народу. Такий конституційний підхід визначає особливий правовий статус природних ресурсів, які не можуть розглядатися виключно як об'єкти господарського використання, а повинні використовуватися

на засадах раціональності, екологічної збалансованості та забезпечення інтересів нинішнього і майбутніх поколінь.

Конституційні засади отримують свій розвиток у положеннях Господарського кодексу України, який встановлював, що господарська діяльність повинна здійснюватися із дотриманням вимог екологічної безпеки, а суб'єкти господарювання зобов'язані забезпечувати раціональне використання природних ресурсів, не допускати погіршення стану довкілля та відшкодовувати шкоду, заподіяну порушенням природоохоронного законодавства. Але станом сьогодні нами не можуть бути проаналізовані положення Господарського кодексу України, адже відповідно до пункту 3 статті 17 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [8] Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [9] визнано таким, що втратив чинність.

У свою чергу Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [10] закріплює систему основних принципів державної екологічної політики, серед яких пріоритетність вимог екологічної безпеки, превентивний характер природоохоронних заходів, обов'язковість дотримання екологічних стандартів і нормативів, поєднання економічних та екологічних інтересів суспільства. Слід зазначити, що сучасне правове регулювання господарської діяльності дедалі більше ґрунтується на принципах сталого розвитку, які передбачають досягнення балансу між економічним розвитком, соціальними інтересами та охороною навколишнього природного середовища. Саме такий підхід поступово інтегрується у національне законодавство в процесі виконання Україною міжнародно-правових зобов'язань, зокрема в межах Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [11], а також Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у Програмі ЄС LIFE - Програмі дій з довкілля та клімату [12]. Гармонізація екологічного законодавства із правом ЄС спрямована не лише на вдосконалення механізмів охорони довкілля, а й на формування сучасних стандартів ведення господарської діяльності, що враховують екологічні ризики та принцип запобігання негативному впливу на природне середовище. Разом із тим, адаптація національного законодавства до стандартів Європейського Союзу не повинна обмежуватися формальним перенесенням положень директив та регламентів до внутрішнього правового поля. Не повинна нагадувати «правову кальку» європейських норм та принципів, адже формування національного законодавства та екологічних норм країн членів-ЄС проходило різний історико-правовий шлях формування. Значно важливішим є забезпечення їх ефективної практичної реалізації шляхом удосконалення інституційної спроможності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, розвитку системи екологічного контролю, цифровізації адміністративних процедур, а також впровадження сучасних механізмів моніторингу стану довкілля і використання земельних ресурсів, зокрібно в територіальних громадах. Як підкреслює Т. Б. Шаповал, що ядром системи місцевого самоврядування є територіальна громада. Від її якісних характеристик, дієвості, здатності вирішувати питання місцевого значення залежить загальний поступ суспільства, держави [13]. Саме територіальна громада, акцентує автор, в Конституції України визначена як первинний суб'єкт місцевого самоврядування, що є логічним продовженням іншого конституційного положення: джерелом державної влади в Україні є народ [7].

Особливого значення в цьому процесі набуває інтеграція екологічних вимог у систему прийняття управлінських рішень щодо провадження господарської діяльності. Йдеться насамперед про застосування процедур стратегічної екологічної оцінки, якою згідно положень Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» [14] особливе місце займає процедура громадського обговорення передбачена статтею 12 нормативно-правового акту. Проведення оцінки впливу на довкілля, які дозволяють ще на етапі планування виявляти потенційні екологічні ризики, оцінювати їх наслідки та визначати оптимальні способи їх мінімізації. Такий підхід відповідає принципу превентивності (principles that preventive action should be taken) [15], який є одним із фундаментальних принципів екологічного права Європейського Союзу. Не менш важливим напрямом гармонізації є впровадження принципу «забруднювач платить» (Polluter Pays Principle), закріпленій в Директиві 2014/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 квітня 2014 року [5] відповідно до цього принципу, суб'єкт господарювання, діяльність якого спричинила негативний вплив на довкілля, повинен нести економічну відповідальність за усунення його наслідків та відшкодування заподіяної шкоди. Реалізація цього принципу сприяє формуванню економічних стимулів для впровадження екологічно безпечних технологій, раціонального використання природних ресурсів та зменшення антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище.

В умовах євроінтеграційних процесів в Україні, дедалі більше зростає роль концепції «зеленої» трансформації економіки, яка передбачає поєднання економічного розвитку із забезпеченням високого рівня екологічної безпеки. Для суб'єктів господарювання це означає необхідність переходу до моделей виробництва, заснованих на принципах ресурсоефективності, циркулярної економіки, декарбонізації та ощадливого використання земельних ресурсів. Відповідно, еколого-правові та земельно-правові засади господарської діяльності набувають не лише регулятивного, а й стратегічного значення, оскільки визначають правові передумови конкурентоспроможності української економіки в умовах інтеграції до європейського економічного простору.

Говорячи про основні ресурси ведення, що потрібні для здійснення ефективної господарської діяльності, центральне місце серед природних ресурсів, які використовуються у процесі господарювання, належить землі. Відповідно до статті 14 Конституції України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [7]. Вказане конституційне положення визначає особливий правовий режим земельних ресурсів та обумовлює необхідність встановлення спеціальних вимог щодо їх використання незалежно від форми власності чи цільового призначення земельної ділянки. Відповідно до статей 20, 91, 96, 103 Земельний кодекс України [16] встановлює, що використання земель повинно здійснюватися відповідно до їх цільового призначення із дотриманням екологічних вимог, правил добросусідства, вимог містобудівної документації та документації із землеустрою.

Положення глави 4 Земельного кодексу України [16] визначають правовий режим земель різних категорій передбачає специфічні особливості їх використання, які безпосередньо впливають на можливість провадження окремих видів господарської діяльності. Так, використання земель природно-заповідного фонду, земель водного фонду, лісгосподарського призначення або земель історико-культурного призначення супроводжується додатковими законодавчими обмеженнями, спрямованими на забезпечення охорони відповідних природних та культурних об'єктів. Сучасний розвиток земельного законодавства дедалі більше орієнтується на поєднання економічної ефективності використання земель із забезпеченням їх екологічної функції. Це проявляється у впровадженні принципів екосистемного підходу, просторового планування територій, інтегрованого управління природними ресурсами. Важливо наголосити, відсіч збройній агресії РФ проти України ставить на порядок денний необхідність адаптації положень українського законодавства, зосібна в частині строків. Наприклад щодо просторового планування території відповідно до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» [17], до кінця грудня 2024 року всі територіальні громади мали розробити та затвердити власні комплексні плани просторового розвитку (КППР). Проте, зважаючи на складність процедури, тривалість, вартість та воєнний стан, більшість громад не змогла виконати зазначену правову норму. 30 червня 2025 року у Парламенті було зареєстровано проект Закону №13437, який передбачає внесення змін до Земельного кодексу України, а також до законів України «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про Державний земельний кадастр», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель». Визначальним положенням законопроекту є відтермінування строків розроблення та затвердження комплексних планів просторового розвитку територій громад до 1 січня 2028 року, а для громад, розташованих на територіях, де ведуться бойові дії, — на строк до трьох років після завершення дії воєнного стану. Крім того, у перехідний період органи місцевого самоврядування зможуть продовжувати планування територій за спрощеними правилами [18]. Впровадження вищевикладених принципів відповідають європейському вектору розвитку України та зобов'язанням держави щодо адаптації національного законодавства до права Європейського Союзу.

Важливою складовою земельно-правових засад господарської діяльності є визначення прав та обов'язків власників земельних ділянок і землекористувачів. Земельний кодекс України поряд із гарантіями права володіння, користування та розпорядження землею встановлює обов'язок використовувати земельні ділянки за цільовим призначенням, дотримуватися вимог природоохоронного законодавства, забезпечувати охорону земель і запобігати їх деградації. В умовах правового режиму воєнного стану ці вимоги набувають особливої актуальності, оскільки збройна агресія РФ спричинила масштабне забруднення та пошкодження земель. Російсько-українська війна, зокрема після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 року, характеризується застосуванням всього можливого арсеналу систем озброєння, військової техніки та боєприпасів. Всі типи воєнно-техногенного навантаження спричиняють потужне забруднення та руйнування ґрунтового покриву. Для всіх видів боєприпасів, які застосовуються на війні (фугасні, осколково-фугасні, бронебійні, кумулятивні снаряди та міни), характерним є утворення

ударної хвилі та продуктів вибуху, які розповсюджуються в середовищі [20, с. 127]. У зв'язку з цим відновлення земельних ресурсів, оцінка екологічних збитків і рекультивация територій стали важливими складовими державної політики екологічної безпеки та післявоєнної відбудови України. Реалізація цих завдань значною мірою залежить від ефективного функціонування системи публічного управління у сфері земельних відносин.

Важливим елементом забезпечення законності у сфері земельних відносин є діяльність органів, уповноважених здійснювати контроль за використанням та охороною земель. Правовий статус державних інспекторів визначається Законом України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» [19], відповідно до якого вони здійснюють державний контроль за дотриманням вимог земельного законодавства, перевіряють цільове використання земельних ділянок, виявляють порушення та складають протоколи про адміністративні правопорушення. Водночас у сучасних умовах децентралізації особливого значення набуває здійснення самоврядного контролю за використанням та охороною земель. Відповідно до статті 12 Земельного кодексу України [16] до повноважень сільських, селищних і міських рад належать розпорядження землями територіальних громад, а також контроль за використанням та охороною земель комунальної власності. Крім того, стаття 189 Земельного кодексу України [16] прямо передбачає, що самоврядний контроль за використанням та охороною земель здійснюється органами місцевого самоврядування.

На нашу думку, ефективна реалізація цих повноважень потребує належного інституційного забезпечення. Доцільним є запровадження посад земельних інспекторів у структурі органів місцевого самоврядування або покладення відповідних контрольних функцій на структурний підрозділ, який реалізує державну та місцеву політику у сфері земельних відносин, забезпечує контроль за ефективним використанням земель комунальної власності, додержанням вимог земельного законодавства та захистом майнових інтересів територіальної громади. Такий підхід сприятиме оперативному реагуванню на земельні правопорушення, підвищенню ефективності управління земельними ресурсами та посиленню гарантій законності у сфері господарської діяльності.

Висновки. У статті здійснено комплексний аналіз еколого-правових та земельно-правових засад господарської діяльності в Україні в умовах сучасних безпекових викликів та європейської інтеграції. Обґрунтовано, що ефективне здійснення господарської діяльності неможливе без забезпечення балансу між економічними інтересами, охороною довкілля та раціональним використанням земельних ресурсів. Встановлено, що конституційні положення, норми земельного, екологічного та господарського законодавства формують комплексну правову основу реалізації принципів сталого розвитку. Доведено, що процес гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу сприяє впровадженню сучасних екологічних стандартів та вдосконаленню механізмів державного управління у сфері земельних відносин. Особливу увагу приділено ролі органів державної влади та органів місцевого самоврядування у здійсненні контролю за використанням та охороною земель. Обґрунтовано доцільність посилення інституційної спроможності територіальних громад шляхом належного кадрового забезпечення контрольних функцій, зокрема запровадження або розвитку інституту земельних інспекторів. Зроблено висновок, що удосконалення системи державного та самоврядного контролю за використанням земель є необхідною умовою забезпечення законності господарської діяльності, екологічної безпеки та ефективного управління земельними ресурсами в умовах воєнного стану й післявоєнного відновлення України.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
2. Коваленко Т., Заєць О. Обмеження земельних прав громадян в умовах воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. № 76. С. 16–23. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.2>
3. Гелич А. О., Гелич Ю. О. Участь держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в господарській діяльності. *Київський часопис права*. 2024. № 2. С. 37–42. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2024.2.5>
4. Екологічна енциклопедія: У 3-х т. / Редколегія: А. В. Толстоухов (головний редактор) та ін. К. : ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2006. Т.1. 432 с.

5. Грищенко О. Правові засади екологічної політики України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 225–228. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-4/51>
6. Rosokhata D. Peculiarities of the legal regulation of environmental control in eu member states: a comparative legal studies. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. No. 10. P. 241–244. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/54>
7. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
8. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#n174>.
9. Господарський кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
10. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011
12. Угода між Україною та Європейським Союзом про участь України у Програмі ЄС LIFE – Програмі дій з довкілля та клімату : Угода, Міжнар. док. від 24.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-22#Text.
13. Шаповал Т. Б. Територіальна громада як первинна ланка місцевого самоврядування. Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави : зб. матеріалів II-ї Всеукр. науково-практ. інтернет-конф. С. 129–132. URL: [https://eprints.cdu.edu.ua/2391/1/Збірник_конф_ЧНУ_2019%20\(1\)-129-132.pdf](https://eprints.cdu.edu.ua/2391/1/Збірник_конф_ЧНУ_2019%20(1)-129-132.pdf).
14. Про стратегічну екологічну оцінку : Закон України від 20.03.2018 № 2354-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text>.
15. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union – Part three: union policies and internal actions - title xx: environment - Article 191 (ex Article 174 TEC). : Official Journal 115 of 09.05.2008. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2008/art_191/oj
16. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
17. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>
18. Просторове планування: законодавчі ініціативи та нові терміни. Конгрес місцевих та регіональних влад при Президентові України. URL: <https://www.congress.gov.ua/prostorove-planuvannia-zakonodavchi-initsiatyvy-ta-novi-terminy/>
19. Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19.06.2003 № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>
20. Забруднення земель внаслідок агресії Росії проти України / А. Сплодитель та ін. 2023. 154 с. URL: <https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/zabrudnennia-zemel-vid-rosii1.pdf>